

DAUGIAU PROBACIJOS, MAŽIAU KALINIŲ? AR PAGRĮSTAS KALINIŲ SKAIČIAUS MAŽINIMO LŪKESTIS?

Simonas Nikartas

Lietuvos teisės instituto
Baudžiamosios justicijos tyrimų skyrius
Elektroninis paštas: simonas.nikartas@teise.org

Pateikta 2018 m. gegužės 13 d., parengta spausdinti 2018 m. lapkričio 7 d.

DOI: 10.13165/JUR-18-25-2-04

Santrauka. Straipsnyje analizuojant užsienio valstybių bausmių taikymo praktiką, nagrinėjamas klausimas, ar probacijos priemonių plėtojimas susijęs su kalinių skaičiaus mažėjimu arba, kitaip tariant, ar probacijos priemonės yra taikomos kaip alternatyva įkalinimui. Tarptautiniuose bei valstybės strateginiuose dokumentuose, politikų, valstybės institucijų pareiškimuose, mokslo darbuose platus probacijos priemonių taikymas yra siejamas su kalinių skaičiaus mažėjimo lūkesčiu. Tačiau atlikti tyrimai ir straipsnyje pateikiama Europos valstybių bausmių taikymo praktikos analizė leidžia suabejoti, ar kalinių skaičiaus mažinimo siekinys taikant probaciją yra realiai pasiekiamas. Straipsnyje atskleidžiama tendencija, kad Europos valstybėse, kuriose plačiai taikomos probacijos priemonės, taip pat plačiai taikomas ir įkalinimas, ir atvirkščiai – valstybėse, pasižyminčiose mažu kalinių skaičiumi, asmenų, kuriems taikomos probacijos priemonės skaičius taip pat nėra didelis. Atlikta analizė parodė, kad tam tikros panašios probacijos priemonių taikymo tendencijos būdingos valstybėms, turinčioms bendrų istorinių, regioninių, baudžiamosios politikos ir kultūros požymių. Straipsnyje daroma prielaida, kad esminis veiksnys, lemiantis tiek įkalinimo, tiek probacijos priemonių taikymo mastą – penologinė visuomenės kultūra ir tradicija

arba kitaip tariant – visuomenėje vyraujantis „baudžiamasis klimatas“.

Reikšminiai žodžiai: probacija, bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, įkalinimas, baudžiamoji politika.

Įvadas

Kriminologijos moksle, atsižvelgiant į gausius mokslinių tyrimų įrodymus, jau laikoma aksioma, kad įkalinimas nėra veiksminga priemonė nei atgrasant pažeidėjus, nei užkertant kelią nusikalstamoms veikoms. Priešingai, yra daug mokslškai pagrįstų įrodymų, kad bausmių griežtinimas turi neigiamą poveikį tiek pažeidėjui ir jo rizikai pakartotinai nusikalsti, tiek jo artimos aplinkos žmonėms, tiek visuomenės saugumui.¹ Tai turėtų skatinti valstybes ieškoti kitų, su laisvės atėmimu nesusijusių, reagavimo į asmenų, nusikalstamą elgesį priemonių. Probacija ir su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės ir baudžiamosios atsakomybės priemonės tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose, nacionaliniuose teisės aktuose bei pareiškimuose viešojoje erdvėje įvardijamos kaip instrumentai, kuriuos įgyvendinant tikimasi pasiekti kalinių skaičiaus sumažėjimo ir / ar retesnio laisvės atėmimo bausmės taikymo.

Plėtoti probacijos ir kitas bausmes bei priemones, nesusijusias su laisvės atėmimu mažinant įkalinimo taikymą, skatina Jungtinių tautų organizacijos Minimalios standartinės taisyklės dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės), kurios nustato, kad valstybės narės savo teisinėse sistemose privalo plėtoti su

1 Čia pateikiamos nuorodos į kai kuriuos tyrimus: Anthony N. Doob, Cheryl Marie Webster, Rosemary Gartner, *The Effects of Imprisonment: Specific Deterrence and Collateral Effects. Research Summaries.* (University of Toronto, Canada, 2014), <http://criminology.utoronto.ca/wp-content/uploads/2013/09/DWG-EffectsImprisonmentHighlights14Feb2013.pdf>; Alison Liebling and Shadd Maruna, *The effects of imprisonment.* (Routledge, 2013); Joseph Murray, David P. Farrington, „Parental imprisonment: effects on boys antisocial behaviour and delinquency through the life course“, *Journal of Child Psychology and psychiatry* 20 (2008), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.509.7915&rep=rep1&type=pdf> Lee H. Bukstel, Peter R. Kilman „Psychological effects of imprisonment on confined individuals“, *Psychological Bulletin* 88, 2 (1980): 469; Todd R. Clear „The effects of high imprisonment rates on communities“, *Crime and Justice* 37, 1 (2008): 97–132 Richard L. Lippke, „Crime Reduction and the Length of Prison Sentences“, *Law & Policy* 24, 1 (2002): 17–35; José Cid, „Is imprisonment criminogenic? A comparative study of recidivism rates between prison and suspended prison sanctions“, *European Journal of Criminology* 6, 6 (2009): 459–480; Shelley Johnson Listwan et al, „The pains of imprisonment revisited: The impact of strain on inmate recidivism“, *Justice Quarterly* 30, 1 (2011): 144–168; Cassia Spohn and David Holleran, „The effect of imprisonment on recidivism rates of felony offenders: A focus on drug offenders“, *Criminology* 40, 2 (2002): 329–358; Paul Gendreau, Claire Goggin and Francis T. Cullen, *The effects of prison sentences on recidivism* (Ottawa: Solicitor General Canada, 1999), <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/fcfts-prsn-sntncs-rcdvsrn/fcfts-prsn-sntncs-rcdvsrn-eng.pdf>; Robert H. Defina and Thomas M. Arvanites, „The weak effect of imprisonment on crime: 1971–1998“, *Social Science Quarterly* 83, 2 (2002): 635–653.

laisvės atėmimu nesusijusias priemones siekdamas mažinti įkalinimo taikymą.² Panašios ir Europos tarybų dokumentų nuostatos, pavyzdžiui Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacijoje Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo“ valstybės Europos Tarybos narės tiesiogiai skatinamos įtvirtinti ir plėsti su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių ir priemonių taikymo praktiką, nacionalinėse baudžiamosios justicijos sistemose taikyti laisvės atėmimą kaip kraštutinę priemonę.³

Siekis mažinti kalinių skaičių taikant probaciją ir su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes yra numatytas valstybės strateginiuose-programiniuose dokumentuose. Pavyzdžiui, Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijoje probacijos sistemos kūrimo tikslingumas argumentuojamas dideliu įkalinėtų asmenų skaičiumi, o laisvės atėmimo bausmei alternatyvios priemonės pateikiamos kaip vienos svarbiausių alternatyvų laisvės atėmimo bausmei.⁴ Uždaviniai, susiję su laisvės atėmimo bausmės taikymo ir kalinių skaičiaus mažinimu diegiant ir taikant probaciją ir bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu formuluojami beveik visose vyriausybės programose nuo 2000 metų.⁵ Tai, kad probacija ir bausmėmis, nesusijusiomis su laisvės atėmimu turi būti

2 United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (the Tokyo Rules), General Assembly resolution 45/110, 1990, <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm>

3 Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacijos Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo“.

4 Žr.: Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcija. Patvirtinta 2007 m. vasario 21 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 220.

5 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000–2004 metų programoje įtvirtintas siekis iš dalies pakeisti bausmių ir nuobaudų sistemą: nustatyti teisės pažeidimams adekvačias bausmes, **mažinti represinių bausmių poveikį**, siekti perauklėti ir integruoti į visuomenę asmenis, atlikusius bausmę. Šioje Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje numatyta įtvirtinti bausmės ekonomijos principą – minimali bausmė, kurios užtektų paveikti nuteistąjį ir paskatinti jį pasitaisyti. Įtvirtintas siekis **rečiau bausti laisvės atėmimo bausme, dažniau taikyti viešuosius darbus, turtines ir kitas bausmes**. Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2008–2012) veiklos programoje numatyta plėtoti veiksmingą probacijos (įskaitant bausmės vykdymo atidėjimą) sistemą, orientuotą į asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą, sudarančią sąlygas užtikrinti visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų recidyvus ir **ypač sumažinti laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių**. Taip pat šioje programoje buvo įtvirtintas uždavinys baudžiamąją politiką, kiek įmanoma (ypač kai kalbama apie nesmurtinius nusikaltimus), **orientuoti ne į asmens įkalinimą, o į viešuosius darbus ir kitas alternatyvias su asmens laisvės atėmimu nesusijusias bausmes**. Šešioliktoje vyriausybės programoje numatyta užtikrinti, kad bausmių vykdymo politika būtų perorientuota iš skirtos nubausti nusikalstamą padariusį asmenį į skirtą perauklėti nusikalstamą padariusį asmenį, kad už **nesunkius nusikaltimus nebūtų taikomos laisvės atėmimo bausmės**. Septynioliktosios vyriausybės programoje nurodoma, jog bus siekiama subalansuoti bausmių politiką, Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą patobulinti taip, kad laisvės atėmimo bausmė būtų taikoma tik visuomenei pavojingiems asmenims už sunkius nusikaltimus, **sumažinti įkalinėtų ir bausmę atliekančių asmenų skaičių** (Žr.: Lietuvos Respublikos Vyriausybės tinklapis, žiūrėta 2017-11-04, <http://lr.v.lt/apie-vyriausybe/ankstesnes-vyriausybes/po-1990-metu>).

siekiami mažinti kalinių skaičių neretai įvardijama ir viešuose politikų ir institucijų pareiškimuose bei pranešimuose.⁶

Žvelgiant į tiek paminėtas vyriausybės programas, tiek į pareiškimus viešojoje erdvėje, kalinių skaičiaus mažinimą galima įvardyti tarsi probacijos „etikete“, lozungu, sprendimų dėl tam tikrų probacijos priemonių, tokių kaip elektroninis probuojamųjų stebėjimas, argumentu.⁷ Be abejonės, su įkaliniu susijusių priemonių platus taikymas – aktuali problema Lietuvai, kuri, jau daugelį metų yra viena pirmaujančių valstybių Europoje pagal kalinių skaičių.⁸ Todėl suprantama, kad šios problemos kėlimas yra svarbus ir būtinas mūsų visuomenėje, išsiskiriančioje baudžiamosios politikos represyvumu.⁹ Tačiau toje pačioje viešojoje erdvėje ar netgi Lietuvos mokslinėje literatūroje visiškai nėra kvestionuojama, ar kalinių skaičiaus mažinimo siekiui probacija ir bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, iš tikrųjų yra tinkamos priemonės, ar probacijai klijuojama kalinių skaičiaus mažinimo instrumento „etikete“ yra pagrįsta kokiais nors objektyviais duomenimis ir, ar ji iš tikrųjų priskiriama teisingam adresatui?

Ši pagrįstumo stoka skatina kritiškai vertinti probacijai ir kitoms su laisvės atėmimu nesusijusios baudžiamosios atsakomybės formoms priskiriamą kalinių skaičiaus mažinimo siekinį. Atsižvelgiant į tai, straipsnyje keliamas klausimas, ar probacijos priemonėmis gali būti siekiama kalinių skaičiaus mažėjimo ir / arba retesnio laisvės atėmimo bausmės taikymo be atitinkamai, ar probacijos plėtojimas yra susijęs su mažesniu kalinių skaičiumi.

Nagrinėjant straipsnyje keliamą klausimą, ar probacijos plėtra, susijusi su mažesniu kalinių skaičiumi, vadovaujamosi prielaida, kad tiek kalinių, tiek probacijos

-
- 6 Dalia Grybauskaitė, „Lietuva turi mažinti kalinių skaičių“, *Delfi* kovo 30, 2011, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dgrybauskaite-lietuva-turi-mazinti-kaliniu-skaiciu.d?id=43814581>; „Remigijus Šimašius žada mažinti kalinių skaičių“, *15min.lt*, vasario 5 d., 2011, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/r.-simasius-zada-mazinti-kaliniu-skaiciu-56-27017>; „Teisingumo ministerija šalyje mėgins mažinti kalinių skaičių siūlydama alternatyvias bausmes“, *15min.lt*, sausio 2 d., 2010, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teisingumo-ministerija-salyje-megins-mazinti-kaliniu-skaiciu-siulydama-alternatyvias-bausmes-56-78058>; „Pataisa leis mažinti kalinių skaičių“, *lrytas.lt*, lapkričio 18 d., 2014, http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2014/11/18/news/pataisa-leis-mazinti-kaliniu-skaiciu-800314/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy; „Bausmių vykdymo sistema: geriausia Norvegijos patirtis įsitvirtina Lietuvoje“, žiūrėta 2018 vasario 21 d., <http://en.tm.lt/naujienos/pranesimasspaudai/2227>
- 7 „Bausmių vykdymo sistema: geriausia Norvegijos patirtis įsitvirtina Lietuvoje“, žiūrėta 2018 vasario 21 d., <http://en.tm.lt/naujienos/pranesimasspaudai/2227>
- 8 Europos Tarybos renkamos metinės statistikos duomenimis 2017-01-01 Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų teko 239 kaliniai. Pagal šį skaičių Lietuva rikiuojasi pirmoje vietoje tarp visų Europos Sąjungos valstybių. Žr. „Council of Europe Annual Penal Statistics“, žiūrėta 2018-02-20, <http://wp.unil.ch/space/space-i/prison-stock-on-1st-january/prison-stock-on-01-jan-2015-2016/>
- 9 Apie Lietuvoje įgyvendinamos baudžiamosios politikos represyvumą plačiau žiūrėti: Gintautas Sakalauskas, „Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje?“, *Kriminologijos studijos* 2, 2 (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/5090/3347>

taikymo mastą valstybėse lemia visuomenės penologinė kultūra ir tradicija, baudžiamosios politikos griežtumas, arba kaip įvardija lenkų kriminologas K. Krajevskis, „baudžiamasis klimatas“.¹⁰

Šiame straipsnyje koncentruojamasi į užsienio valstybių bausmių taikymo praktikos analizę. Kartu pažymėtina, kad straipsnyje keliami klausimai aktualūs ir nacionaliniu lygmeniu, tačiau šiuos klausimus numatoma nagrinėti kitose publikacijose.

1. Metodologiniai aspektai

Straipsnyje pasirinktas probacijos priemonių terminas (toliau naudojamas trumpinys – PP). Vadovaujamosi probacijos plačiąja prasme sąvoka, pateikta Europos Tarybos probacijos taisyklėse,¹¹ kuriose probacija siejama su „įstatymuose įtvirtintų ir pažeidėjo asmeniui taikomų bausmių bei priemonių vykdymu bendruomenėje. Taisyklės nustato, kad probacija apima eilę veiklų ir intervencijų, kuriomis įgyvendinama priežiūra, palydėjimas ir pagalba siekiant pažeidėjo socialinės integracijos bei visuomenės saugumo“. Paminėtinas ir į šį apibrėžimą savo turiniu panašus bendruomeninių bausmių ir priemonių apibrėžimas, pateiktas Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacijoje Nr. CM/REC (2017) „Dėl Europos bendruomeninių bausmių ir priemonių taisyklių“: „terminas „bendruomenės bausmės ir priemonės“ indikuoja sankcijas ir priemones, kurias taikant asmuo yra bendruomenėje ir kuriomis yra numatomi tam tikri jo laisvės apribojimai skiriant tam tikras sąlygas ir / ar įpareigojimus, kurių vykdymą kontroliuoja valstybės įstatymu paskirtos institucijos.“¹² Šis apibrėžimas yra aktualus šio straipsnio kontekstu, nes straipsnyje naudojamos Europos Tarybos bausmių statistikos ataskaitos, kuriose vadovaujamosi būtent bendruomeninių bausmių ir priemonių sąvoka.

Remiantis šiais apibrėžimais, kaip mokslo studijoje „Probacijos veiksmingumo vertiniamas“ nurodo G. Sakalauskas ir L. Jarutienė, Lietuvos kontekstu PP apimtų visas baudžiamojo teisinio turinio prievartos priemones, už kurių vykdymą yra / būtų atsakingos probacijos tarnybos – vykdančios jas bendruomenėje ir prižiūrinčios,

10 Terminas „baudžiamasis klimatas“, skirtas iliustruoti baudžiamosios politikos skirtumus tarp įvairių šalių ir regionų. Todėl galima kalbėti apie švelnų, vidutinį arba atšiaurų „baudžiamąjį klimatą“, vyraujančią tam tikroje valstybėje, regione ar žemyne. K. Krajevskis išskiria dvi pagrindines „baudžiamojo klimato“ zonas: Vakarų Europos, kuriai būdingas švelnesnis „baudžiamasis klimatas“ ir Rytų Europos, kuriose dėl ilgą laiką vyravusių komunistinių diktatūrų, su tam tikromis išimtimis (pvz., Slovėnija) išlieka atšiauri griežtos baudžiamosios politikos atmosfera (žr.: Krzysztof Krajewski, „Different Penal Climates in Europe“, *Kriminologijos studijos* 1, 1 (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/3678/2637>).

11 Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2010) 1 dėl Europos probacijos taisyklių, žiūrėta 2018 kovo 25 d., <http://hub.coe.int/en/>

12 Šis apibrėžimas praktiškai pakartoja ankstesnę 1992 m. Europos tarybos Ministrų komitetų rekomendacijose (Nr. R (92) pateiktą apibrėžimą.

konsultuojančios bei teikiančios paramą nuteistiems asmenims.¹³ Tokios bausmės ir priemonės Lietuvoje apimtų laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimą (Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 75 ir 92 str.(toliau vadinama – BK), lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos (Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 157 str.), laisvės apribojimo (BK 48 str.), viešųjų darbų (BK 46 str.) bausmes bei baudžiamojo poveikio ir auklėjamojo poveikio priemones (BK 67 ir 82 str.).¹⁴ Užsienio valstybėse PP apima daugiau intervencijos formų: daugelyje valstybių probacijos tarnybos yra atsakingos ne tik už priemonių paskyrus bausmę vykdymą, bet ir įpareigojimų, paskiriamų baudžiamojo proceso stadijoje, kontrolę. Straipsnyje analizuojama valstybių statistika apima šias PP:

PP, kai priimtas teismo sprendimas (bausmių vykdymo stadija):

- visiškas bausmės vykdymo atidėjimas,¹⁵
- dalinis bausmės vykdymo atidėjimas,¹⁶
- malonė ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės paskiriant probacijos priemones,¹⁷
- viešieji darbai,¹⁸
- elektroninio stebėjimo priemonės,¹⁹

13 Gintautas Sakalauskas ir Liubovė Jarutienė, *Probacijos veiksmingumo vertinimas* (Lietuvos teisės institutas, Vilnius, 2015), <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Mokslu-studija-probacijos-veiksmingumo-vertinimas.pdf>

14 Išskyrus BK 82 ir 88 str. numatytą auklėjamojo poveikio priemonę – atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą.

15 Visiškas bausmės vykdymo atidėjimas (arba sustabdymas) apima tuos atvejus, kai asmeniui paskiriama laisvės atėmimo bausmė, tačiau jos vykdymas atidedamas (arba sustabdomas), paskiriant asmeniui įpareigojimus, kurių jis privalo laikytis laisvės atėmimo bausmės atidėjimo (sustabdymo) laikotarpiu, žr. „Council of Europe Annual Penal Statistics“, žiūrėta 2018-04-22, <http://wp.unil.ch/space/space-i/prison-stock-on-1st-january/prison-stock-on-01-jan-2015-2016/>

16 Dalinis bausmės vykdymo atidėjimas yra tais atvejais, kai teismas dalį laisvės atėmimo bausmės paskiria vykdyti įkalinimo įstaigoje, o kitos laisvės atėmimo bausmės vykdymą atideda (arba sustabdo) bei paskiria vykdyti įpareigojimus, kurių priežiūrą atlieka probacijos tarnybos (žr.: *Ibid*).

17 Malonė ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (bausmės) apima tuos atvejus kai yra skiriami įpareigojimai, už kurių vykdymo kontrolę atsakingos probacijos tarnybos (pvz.: įpareigojimas atlyginti žalą nukentėjusiajam, gydymasis nuo priklausomybės ligų ir pan.). Malonė gali būti skiriama, kai asmuo jau yra nuteistas. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti taikomas kai asmuo pripažįstamas kaltu, tačiau kai asmuo nėra nuteistas (pvz., nėra priimamas apkaltinamasis teismo nuosprendis) (žr.: *Ibid*).

18 Viešieji darbai apima nemokamus darbus visuomenės labui. Viešieji darbai gali būti paskiriami kaip savarankiška bausmė, kaip papildoma bausmė arba kaip probacijos sąlyga (t. y. kaip įpareigojimas skiriant bausmės vykdymo atidėjimą arba lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos) (žr.: *Ibid*).

19 Elektroninio stebėjimo paskirtis nustatyti asmens buvimo vietą. Elektroninis stebėjimas gali būti skiriamas kaip savarankiška priemonė arba kaip probacijos įpareigojimas (kai taikomas

- namų areštas,²⁰
- atviras (arba dalinis) įkalinimas,²¹
- įpareigojimas gydytis,²²
- lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos.²³
- PP taikomos prieš baudmės paskyrimą (priemonės, alternatyvios kardomajam kalinimui):
 - sąlyginis baudžiamojo proceso sustabdymas,²⁴
 - baudmės skyrimo atidėjimas,²⁵
 - aukos ir nusikalstamą veiką padariusio asmens mediacija.²⁶

Straipsnyje PP suprantamos kaip baudžiamosios kontrolės priemonės, kurias galima apibūdinti kaip baudžiamosios justicijos (paprastai bausmių vykdymo) institucijų intervenciją į žmogaus, kuriam taikoma baudžiamoji atsakomybė, gyvenimą (jo asmenybę ir socialinę aplinką) vykdant jo priežiūrą. Vadovaujamosi prielaida, kad iš esmės tiek įkalinimas, tiek PP iš esmės yra ta pati intervencija ir asmens laisvės ribojimas, tik skiriasi jo intensyvumas ir suvaržytų teisių apimtis.²⁷ Tuo PP skiriasi nuo kitų

bausmės vykdymo atidėjimas ar lygtinis paleidimas) (žr.: *Ibid*).

- 20 Namų areštas apima atvejus, kai asmuo įpareigojamas nuolat būti savo gyvenamojoje vietoje (žr.: *Ibid*).
- 21 Atviro (arba dalinio) įkalinimo atveju nuteistasis turi tam tikrą laiką gyventi laisvėje, o kitą laiką įkalinimo įstaigoje, pavyzdžiui, darbo dienomis gyventi laisvėje, savaitgaliais – įkalinimo įstaigoje ir pan. (žr.: *Ibid*).
- 22 Įpareigojimas gydytis gali būti skiriamas įvairiose proceso stadijose. Įpareigojimas gydytis gali būti skiriamas asmenims, turintiems priklausomybių, taip pat asmenims, sergantiems psichikos ligomis, asmenims, teistiems už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas (žr.: *Ibid*).
- 23 Lygtinis paleidimas – tai asmens, atliekančio laisvės atėmimo bausmę, paleidimas į laisvę anksčiau termino (neįvykdžius visos laisvės atėmimo bausmės) nustatant jam probacijos sąlygas (įpareigojimus) (žr.: *Ibid*).
- 24 Sąlyginis baudžiamojo proceso sustabdymas apima atvejus, kai baudžiamojo proceso procedūros yra atidedamos prieš asmens nuteisimą. Paprastai tai atvejai, kai teismas arba prokuroras prieš priimant sprendimą dėl asmens kaltės, siekiant įvertinti asmens elgesį, paskiria baudžiamojo proceso sustabdymą tam tikram laikui, skiriant asmeniui įpareigojimus arba siekiant taikyti mediacijos ar susitaikymo procedūras (žr.: *Ibid*).
- 25 Bausmės skyrimo atidėjimas apima atvejus, kai asmuo pripažįstamas kaltu, bet baudmės skyrimas yra atidedamas tam tikram laikotarpiui siekiant įvertinti asmens pastangas keičiant elgesį. Pasibaigus nustatytam laikotarpiui, yra įvertinamas asmens elgesys ir paskiriama bausmė. Straipsnyje pateikiamoje valstybių statistikoje baudmės skyrimo atidėjimas neapima atvejų, kai asmuo nėra probacijos tarnybų priežiūroje. (žr.: *Ibid*).
- 26 Aukos ir nusikalstamą veiką padariusio asmens mediacija suvokiama kaip būdas spręsti skirtingų interesų konfliktus tarp aukos pažeidėjo ir aukos. Tai paprastai nėra laikoma probacijos priemone ar bausme, nesujusia su laisvės atėmimu, tačiau kai kuriose valstybėse už mediacijos vykdymą yra atsakingos probacijos tarnybos (žr.: *Ibid*).
- 27 Kaip teigia užsienio mokslininkai, nepaisant sudėtingų probacijos vykdymo sąlygų, kurias patiria nuteistieji, probacija didelės visuomenės dalies vertinama kaip „minkšta“ priemonė. Toks požiūris kontrastuoja su tyrimų rezultatais, kurie rodo, kad dalis nuteistųjų rinktųsi

su laisvės atėmimu nesusijusių baudžiamosios atsakomybės priemonių, neturinčių kontrolės elementų (kaip, pvz., diversija,²⁸ bausmės vykdymo atidėjimas be įpareigojimų skyrimo ir pan.) ar minimalios kontrolės priemonės, kaip, pavyzdžiui, bauda.²⁹

Svarbu pažymėti, kad straipsnyje aptariamas kalinių skaičiaus mažinimas yra suprantamas kaip baudžiamosios politikos siekinys, o ne bausmių ar baudžiamosios atsakomybės priemonių tikslas: bausmės paskirtis paprastai yra siejama su poveikiu asmeniui (individualioji prevencija) ir visuomenei (bendroji prevencija, visuomenės saugumo užtikrinimas). Baudžiamosios teisės požiūriu įkalinimo mažinimo tikslą galima sieti nebent su *ultima ratio* principu, kuris reikalauja, kad baudžiamoji atsakomybė būtų taikoma kaip kraštutinė priemonė reaguojant į visuomenei žalingą asmens elgesį, o laisvės atėmimo bausmė skiriama kaip paskutinė priemonė visų baudžiamosios atsakomybės priemonių sąrašė. Kalinių skaičiaus mažinimo siekis keliamas baudžiamosios politikos prasme – tai uždavinys, kuris paprastai būdingas demokratinėms valstybėms, siekiančioms užtikrinti žmogaus teises, apsaugoti asmenis nuo pernelyg didelės ir / ar intensyvios valstybės intervencijos į fundamentalias žmogaus vertybes kaip laisvę, privatus gyvenimas ir pan.

įkalinimą vietoje probacijos (žr.: Joan Petersilia and Elisabeth Piper Deschenes, „Perceptions of punishment: Inmates and staff rank the severity of prison versus intermediate sanctions“, *The Prison Journal* 74, 3 (1994): 306–328). Kiti tyrimai rodo, kad PP vykdymas nėra lengvas, pavyzdžiui, Payne ir Gayne savo elektroninio stebėjimo taikymo nuteistiesiems tyrime nustatė, kad asmenys, kuriems taikomos PP, patiria įvairių suvaržymų, yra silpninami jų asmeniniai ryšiai, sumažinamos įsidarbinimo galimybės ir pan. (Brian K. Payne and Randy A. Gainey, „Qualitative assessment of the pains experienced on electronic monitoring“, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 42, 2 (1998): 149–163). J. Durnescu panašiai apibūdina „probacijos skausmus“ remdamasis savo atliktu probuojamųjų patirčių tyrimu Rumunijoje, pavyzdžiui: finansiniai suvaržymai, suvaržytas savarankiškumas ir privatumas, nuolatinis grėsmės grįžti į įkalinimo įstaigą jausmas (Ioan Durnescu, „Pains of probation: Effective practice and human rights“, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55, 4 (2011): 530–545).

- 28 Diversija suvokiama kaip procesas, kuriuo siekiama atriboti asmenis nuo baudžiamosios justicijos ar kitų formalų institucijų poveikio (žr.: Eugene McLaughlin and John Muncie, *The SAGE Dictionary of Criminology*, 3rd edition (SAGE, 2013), 149). Diversija paprastai įvardijami atvejai (paprastai numatyti įstatymuose), esant tam tikroms sąlygoms (pvz., nesunkus nusikaltimas, pirmą kartą padaryta nusikalstama veika, pozityvios asmenybės charakteristikos ir pan.) nėra pradedamas baudžiamasis procesas ir asmuo nėra *itraukiamas* į baudžiamąją justiciją. Priklausomai nuo konkrečios valstybės teisinio reguliavimo ir praktikos, diversijos taikymo atvejais, gali būti skiriamos papildomos (nebaudžiamojo pobūdžio) intervencijos priemonės (pvz.: dalyvavimas tam tikrose šviečiamojo pobūdžio, socializacijos programose) arba netaikomos jokios papildomos priemonės. Būtent ši diversijos forma nevertintina kaip PP. Paprastai užsienio valstybių praktikoje diversija taikoma nepilnamečių atžvilgiu (plačiau žr.: *Ibid*, 150).
- 29 Bauda savanoriško vykdymo atvejais yra praktiškai tik pinigų perdavimo aktas, o prievartos priemonės taikomos tik, kai vykdyti šią bausmę vengiama, tačiau vis dėlto tai nevadintina kontrole ir priežiūra, kurios turi pro-reaktyvų pobūdį, o veikia teisine reakcija į pareigų nevykdymą (ne pareigos kontrolė, o teisinis pareigos nevykdymo padarinys).

Tyrimo metodika. Valstybių statistikos analizei naudotos Europos Tarybos metinės bausmių statistikos ataskaitos: SPACE I (įkalinimo įstaigų populiacija)³⁰ ir SPACE II (Asmenys, vykdančys bausmes ir priemonės, nesusijusias su laisvės atėmimu).³¹ Analizei pasirinktas 2007–2015 m. laikotarpis. Tokio pasirinkimo kriterijus – duomenų prieinamumas: straipsnio rengimo metu buvo paskelbtos 2007–2015 m. SPACE II ataskaitos (išskyrus 2008 m.). Analizei buvo atrinktos valstybės, apie kurias minėtose ataskaitose yra pateikiama tiek kalinių skaičiaus, tiek PP statistika. Į imtį dėl savo itin mažos populiacijos neįtrauktos nykštukinės valstybės San Marinas, Andora, Lichtenšteinas ir Monakas. Analizėje, siekiant palyginti duomenis, naudojamas asmenų skaičius 100 tūkstančių gyventojų. Naudoti konkrečios dienos valstybių statistikos duomenys (kalinių skaičiaus – rugsėjo 31 d., asmenų, kuriems taikomos PP – gruodžio 31 d.).

Duomenų ribotumai. Dalies valstybių statistikoje stinga duomenų už tam tikrus metus, ypač valstybių statistikoje apie asmenis, kuriems taikomos PP.³²

Analizėje naudojamas kalinių skaičius, kuris apima ir asmenis, kuriems dar nėra paskirta laisvės atėmimo bausmė, t. y. suimtuosius. Tai vėgi lemia duomenų prieinamumo ribotumas bei esama SPACE I ataskaitos struktūra ir joje pateikiami duomenys bei jų pobūdis. Kita vertus, kaip paminėta pirmiau, daugelyje Europos valstybių probacijos tarnybos yra atsakingos taip pat ir už dalies kardomųjų priemonių vykdymo kontrolę, todėl šiose valstybėse PP yra alternatyva ne tik laisvės atėmimo bausmei, tačiau ir kardomajam kalinimui.

2. PP kaip kalinių skaičiaus mažinimo priemonės: tyrimų užsienio valstybėse apžvalga

Viltys dėl kalinių skaičiaus sumažėjimo plėtojant PP jau nuo devinto dešimtmečio buvo puoselėjamas tiek JAV, tiek Europoje. Buvo tikimasi, kad diegiamos ir įgyvendinamos PP vis labiau pakeis laisvės atėmimo bausmės taikymą ir tokiu būdu bus

30 Council of Europe Annual Penal Statistics, SPACE I (Custody), žiūrėta 2017 lapkričio 14 d., <https://wp.unil.ch/space/space-i/annual-reports/>

31 *Ibid.*

32 Pvz., Europos tarybos SPACE II ataskaitose nėra pateikiami valstybių statistikos duomenys už 2008 m., taip pat nėra Albanijos PP duomenų už 2007–2011 m., Armėnijos ir Maltos – už 2007 ir 2009 m., Belgijos ir Bulgarijos – už 2007 m. ir 2014 m., Kroatijos, Vokietijos, Moldovos ir Serbijos – už 2007 m., Čekijos – už 2007–2011 m., Graikijos – už 2007, 2009, 2012 m., Vengrijos – už 2007, 2011, 2012 m., Islandijos – už 2007, 2009, 2012, 2013, 2015 m., Latvijos – už 2011–2012 ir 2015 m., Olandijos – už 2015 m., Lenkijos – už 2014–2015 m. Pažymėtina, kad duomenys apie Lietuvą pateikiami remiantis Kalėjimų departamento pateikiama statistika (žr.: „Darbo su asmenimis esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje metinės ataskaitos“, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, žiūrėta 2018 kovo 2 d., http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html)

sumažintas įkalintų asmenų skaičius.³³ Tačiau tyrimai, kurių dauguma buvo atlikta JAV, atskleidė, kad PP ir kitos su laisvės atėmimu nesusijusios baudžiamosios atsakomybės priemonės šių lūkesčių nepateisino. Pavyzdžiui, dešimtajame dešimtmetyje atlikti tyrimai parodė, kad kalinių populiacija JAV ir Kanadoje augo nepaisant PP plėtros.³⁴ M. S. Phelps JAV atlikti tyrimai rodo, kad nuo 1980 m. iki 2010 m. tiek kalinių, tiek asmenų, esančių probacijos tarnybų priežiūroje, JAV skaičius išaugo nepaisant registruotų nusikalstamų veikų skaičiaus mažėjimo tendencijų.³⁵ M. S. Phelps konstatuoja, kad JAV vietoje įkalinimo mažinimo vykdyta sparti baudžiamojo teisingumo kontrolės plėtra, apimanti ir įkalinimą, ir alternatyvią įkalinimui priežiūrą.³⁶ PP buvo taikomos kartu su masiniu įkalinimu užuot jį pakeitus jomis. Tai, autorės teigimu, parodo akivaizdūs JAV skirtumai nuo Europos valstybių, kur asmenų, kuriems paskirta priežiūra skaičius, yra 7 kartus mažesnis nei JAV.³⁷ Šias tendencijas savo tyrimais patvirtina ir kiti mokslininkai kaip, pavyzdžiui: Doherty,³⁸ DeMichele³⁹ ir kt.

Europoje nėra atlikta daug tyrimų, kuriais būtų siekiama nustatyti PP įgyvendinimo poveikį kalinių skaičiui. Pirmiausia paminėtinas šiame straipsnyje nagrinėjamiems klausimams aktualus 2015 m. publikuotas M. Aebi, N. Delgrande ir Y. Marguet tyrimas.⁴⁰ Straipsnyje autoriai kelia klausimą, ar PP Europos valstybėse taikomos kaip alternatyvos laisvės atėmimo bausmei, ar kaip laisvės atėmimą papildančios

33 Marcelo F. Aebi, Natalia Delgrande, Yann Marguet, „Have community sanctions and measures widened the net of the European criminal justice systems?“, *Punishment & Society* 17, 5 (2015): 575–597; Michele Phelps, „Mass probation: Toward a more robust theory of state variation in punishment“, *Punishment & Society* 19, 1 (2017): 53–73.

34 Thomas G. Blomberg, William Bales and Karen Reed, „Intermediate punishment: Redistributing or extending social control?“, *Crime, Law and Social Change* 19, 2 (1993): 187–201; Stephen Mainprize, „Electronic monitoring in corrections: Assessing cost effectiveness and the potential for widening the net of social control“, *Canadian Journal of Criminology*, 34, 2 (1992): 161–180; Joan Petersilia and Susan Turner, „Comparing intensive and regular supervision for high risk probationers: Early results from an experiment in California“, *Crime & Delinquency* 36, 1 (1990): 87–111.

35 Michele Phelps, „Mass probation: Toward a more robust theory of state variation in punishment“, *Punishment & Society* 19, 1 (2017): 53–73.

36 Michele Phelps, „The Curious Disappearance of Sociological Research on Probation Supervision“, *Criminal Justice and Law Enforcement Annual* 7, 2 (2015): 1–30.

37 *Ibid.*

38 Fiona Doherty, „Obey all laws and be good: Probation and the meaning of recidivism“, *Georgetown Law Journal* 104, 2 (2016): 291–354.

39 Matthew Demichele, „Studying the community corrections field: Applying neo-institutional theories to a hidden element of mass social control“, *Theoretical Criminology* 18, 4 (2014): 546–564.

40 Marcelo F. Aebi, Natalia Delgrande, Yann Marguet, „Have community sanctions and measures widened the net of the European criminal justice systems?“, *Punishment & Society* 17, 5 (2015): 575–597.

priemonės. Autoriai teigia, kad per 20 metų laikotarpį (1990–2010 m.) tiek asmenų, kuriems taikomos PP, tiek kalinių skaičius nuolat augo ir šis augimas nesusijęs su registruotų nusikalstamų veikų pokyčiais. Straipsnyje daroma išvada, kad PP vietoje to, kad būtų alternatyva įkalinimui, prisidėjo prie kontrolės tinklo išplėtimo⁴¹ Europos valstybių baudžiamosios justicijos sistemose.⁴² Autoriai pastebi tendenciją, kad valstybėse, kuriose yra daugiausia kalinių, taip pat plačiai taikomos PP. Vis dėlto pažymėtina, kad lygindami Europos valstybių PP ir kalinių skaičiaus statistiką autoriai naudojami tik 2010 m. duomenimis, todėl šis tyrimas neleidžia daryti griežtos išvados, ar tokios pat tendencijos būtų vertinant ilgesnio laikotarpio duomenis.

Kituose tyrimuose buvo siekiama ištirti baudžiamosios kontrolės tinklo išplėtimo apraiškas konkrečiose valstybėse, t. y. ar diegiant ir / ar įgyvendinant konkrečias PP tam tikroje valstybėje pasiekti valstybės kelti uždaviniai, pvz., kalinių skaičiaus mažinimas, retesnis laisvės atėmimo bausmės taikymas, ar, priešingai, įdiegus naujas PP, baudžiamoji kontrolė dar labiau suintensyvėjo ir / ar išsiplėtė į baudžiamosios justicijos sistemą įtraukdama didesnę kalinių skaičių.

Tokių tyrimų vėlgį daugiausia buvo atlikta JAV. Pirmiausia kontrolės tinklo išplėtimo reiškinys tyrinėtas diversijos⁴³ programų, skirtų jauniems pažeidėjams taikymo praktikoje. Pavyzdžiui, 1981 metais J. Austino ir B. Krisbergerio⁴⁴ (JAV) atliktas tyrimas atskleidė, kad diversijos priemonės ir jas lydinti resocializacijos programos bei priežiūra buvo taikomos nepilnamečiams, kuriems, nesant šios priemonės, pagal ankstesnę teisinę reguliavimą būtų nutrauktas baudžiamasis procesas be jokių

41 J. Muncie kriminologijos žodyne apibūdina kontrolės tinklo išplėtimą kaip procesus, kuriais siekiant nusikaltimų prevencijos ir asmenų korekcijos bendruomenėse plėtojimo, išplečiama baudžiamosios justicijos sistema ir į ją įtraukiama daugiau asmenų (Žr.: John Muncie, „Net Widening“ In: Eugene Mclaughlin and John Muncie, *The SAGE Dictionary of Criminology*, 3rd edition (SAGE, 2013). Pirmasis kontrolės tinklo išplėtimo terminą siekdamas iliustruoti naujų bausmių politikos reformų pavojus prieš keletą dešimtmečių paminėjo S. Kohenas. Šis terminas indikuoja riziką, kad įgyvendinant bausmių sistemos reformas yra išplečiama socialinė kontrolė tų asmenų atžvilgiu, kuriems ji anksčiau nebuvo taikoma. Tokiomis reformomis gali būti siekiama mažinti įkalinimą taikant jas asmenims, kuriems gresia laisvės atėmimas, tačiau praktikoje *de facto* taikomos žemos rizikos asmenims, kurie kitu atveju (prieš reformas) būtų baudžiami švelnesnėmis sankcijomis arba iš viso nebūtų baudžiami (Žr.: Stanley Cohen, *Vision of Social Control* (Cambridge: Polity Press, 1985), 41–42).

42 Atkreiptinas dėmesys, kad šiame tyrime buvo daugiausia analizuoti 2010 m. Europos valstybių statistikos duomenys, jame nebuvo pateikiama longitudinalinė (ilgesnio laikotarpio) valstybių statistikos analizė.

43 Diversijos termino paaiškinimas pateiktas 25 išnašoje. Taip pat pažymėtina, kad diversija šiame straipsnyje nėra vertinama kaip PP, tačiau apžvelgiami tyrimai aktualūs, nes atskleidžia kontrolės tinklo išplėtimo problemą, įgyvendinant tas priemones, kurių vienas svarbiausių tikslų – mažinti baudžiamąją intervenciją.

44 James Austin and Barry Krisberg, „Wider, Stronger, and Different Nets: the Dialectics of Criminal Justice Reform”, *Journal of Research in Crime and Delinquency* 18, 1 (1981): 165–196.

papildomų padarinių ir intervencijos.⁴⁵ Panašius rezultatus atskleidė ir Blombergo,⁴⁶ Kleino⁴⁷ bei Lemerto⁴⁸ diversijos taikymo tyrimai. 2010 m. publikuotame tyrime A. J. Harris, C. Lobanov-Rostovsky ir J. S. Levenson nustatė, kad JAV seksualinių pažeidėjų registravimo sistemos taikymas išplėtė kontrolės tinklą, į baudžiamosios justicijos kontrolės sistemą įtraukiant didelį skaičių naujų žmonių.⁴⁹

Europoje buvo atlikta vos keletas empirinių tyrimų, kuriuose PP analizuotos kontrolės tinklo išplėtimo aspektu. 1998 m. publikuotas E. C. Spaans viešųjų darbų bausmės taikymo veiksmingumo tyrimas Nyderlanduose.⁵⁰ 1981 m. viešieji darbai Nyderlanduose buvo įdiegti įgyvendinant konkretų tikslą – sumažinti laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistų asmenų skaičių. Siekiant išvengti viešųjų darbų bausmės tais atvejais, kai asmenys nebūtų baudžiami laisvės atėmimo bausme, buvo sukurtos taisyklės, nustatančios viešųjų darbų skyrimą tik tada, kai asmeniui gresia besąlyginė šešių mėnesių ar mažesnės trukmės laisvės atėmimo bausmė.⁵¹ Tyrimas atskleidė, kad per dešimties metų viešųjų darbų bausmės taikymo laikotarpį (iki 1994 m.) šios bausmės skyrimo atvejų skaičius nuolat didėjo, tačiau nebuvo jokio matomo poveikio trumpalaikio laisvės atėmimo rodikliams. Paskirtų viešųjų darbų bausmių dalis bausmių struktūroje per metus padidėjo nuo 4 proc. 1985 metais iki 15 proc. 1994 metais. Tuo metu nuteistųjų trumpalaikiu laisvės atėmimu dalis išliko beveik nepakitusi.⁵² Tyrimo metu paaiškėjo, kad viešieji darbai praktikoje tapo labiau ne laisvės atėmimo, o baudos arba bausmės vykdymo atidėjimo alternatyva, nes šios dvi grupės buvo panašios savo teisinėmis ir socialinėmis charakteristikomis (remiantis policijos įrašais), skirtingai nuo nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų, kurių charakteristikos buvo skirtingos ir kurie į nuteistų viešaisiais darbais grupę beveik nepa-

45 James Austin and Barry Krisberg, „Wider, Stronger, and Different Nets: the Dialectics of Criminal Justice Reform”, *Journal of Research in Crime and Delinquency* 18, 1 (1981): 165–196.

46 Thomas Blomberg, „Diversion and accelerated social control“, *Journal of Criminal Law and Criminology* 68, 2 (1977), <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6024&context=jclc>

47 Malcolm W. Klein, „Deinstitutionalization and diversion of juvenile offenders: A litany of impediments“, *Crime and Justice* 1 (1979): 145–201.

48 Edwin M. Lemert, „Diversion in juvenile justice: What hath been wrought“, *Journal of Research in Crime and Delinquency* 18, 1 (1981): 34–46.

49 Andrew J. Harris, Christopher Lobanov-Rostovsky Jill S. Levenson, „Widening the net: The effects of transitioning to the Adam Walsh Act’s Federally Mandated Sex Offender Classification System“, *Criminal Justice and Behavior* 37, 5 (2010): 503–519.

50 E. C. Spaans, „Community Service in the Netherlands. Its Effects on Recidivism and Net-Widening“, *International Criminal Justice Review*, 8, 1 (1998): 1–14.

51 Christine M. Graebisch and Sven U., Burkhardt, *Ambulant Sanctions as Alternative to Imprisonment in the European Union?* (Center for the Study of Democracy Sofia, 2014), 51.

52 *Ibid.*

teko.⁵³ Remiantis autorių lyginimais, 30–50 proc. atvejų viešieji darbai pakeitė laisvės atėmimo bausmę, o 26–44 proc. atvejų buvo pastebėtas tinklo išplėtimo efektas.⁵⁴

Panašūs rezultatai buvo užfiksuoti ir kitose šalyse, turinčiose ilgą viešųjų darbų bausmės praktiką. Pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse vienas tikslų 1970 m. įdiegiant viešųjų darbų bausmę – mažinti negatyvius įkalinimo padarinius, kalėjimų perpildymą ir įkalinimo išlaidas, todėl buvo siekiama, kad ši bausmė būtų taikoma tik tiems teisiamiesiems asmenims, kuriems grėstų laisvės atėmimo bausmė. Nepaisant to, apie 50 proc. atvejų viešieji darbai buvo paskirti asmenims, kuriems anksčiau nebūtų grėsusi laisvės atėmimo bausmė.⁵⁵

Kitos PP formos, Elektroninio stebėjimo priemonių, taikymo praktikos Vokietijoje Badeno-Viutembergo srityje atliktas vertinimas parodė, kad elektroninis stebėjimas buvo taikomas tiems nuteistiesiems, kurių rizika pakartotinai nusikalsti buvo maža ir kuriems nereikėjo specialios priežiūros.⁵⁶

Apžvelgti tyrimų rezultatai leidžia suabejoti PP taikymo galimybėmis mažinant kalinių skaičių. Pirma, valstybių bausmių taikymo praktikos tendencijų tyrimai rodo, kad didėjant asmenų, kuriems taikomos PP, didėjo ir kalinių skaičius. Antra, į konkrečių bausmių ir priemonių taikymą koncentruoti tyrimai atskleidžia, kad PP taikymu gali būti pasiekama ne kalinių skaičiaus sumažinimo, o baudžiamosios kontrolės išplėtimo – t. y. asmenų, kuriems taikomos baudžiamosios justicijos priemonės padidėjimo.

3. PP ir įkalinimo mastas kaip valstybių baudžiamojo represyvumo lygmens indikatorius: Europos valstybių bausmių statistikos tendencijos

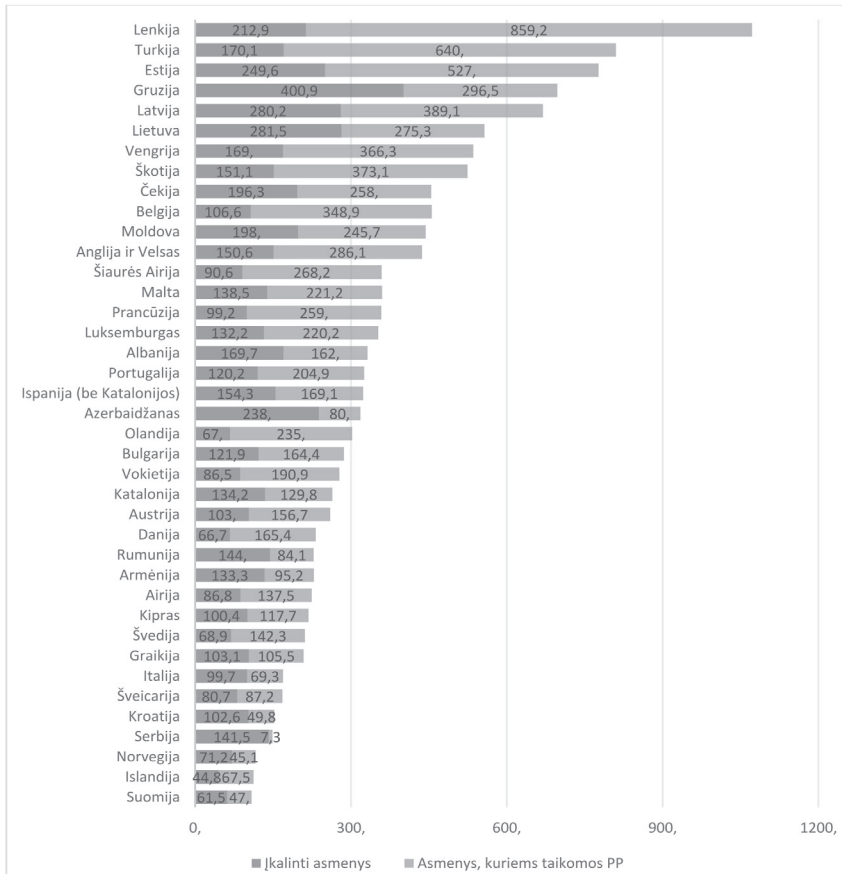
2 paveiksle matome 39 analizei atrinktų Europos valstybių statistikos pasiskirstymą pagal kalinių ir asmenų, kuriems taikomos PP skaičių. Šis bausmių statistikos palyginimas atskleidžia tendenciją, kad valstybėse, kuriose yra didžiausi kalinių skaičiai, taip pat ir asmenų, kuriems taikomos PP, skaičius yra didžiausias. Ir atvirkščiai, valstybėse, kuriose mažiausi kalinių skaičiai, taip pat ir asmenų, kuriems taikomos PP, skaičius yra mažiausias. Tokia valstybių statistikos struktūra leidžia daryti prielaidą, kad platus PP priemonių taikymas, nėra susijęs su mažesniu kalinių skaičiumi.

53 Christine M. Graebisch and Sven U., Burkhardt, *Ambulant Sanctions as Alternative to Imprisonment in the European Union?* (Center for the Study of Democracym Sofia, 2014), 51.

54 *Ibid.*

55 Ken Pease, „Community Service Orders“, *Crime and Justice* 6 (1985): 59–63.

56 Gunda Wossner and Andreas Schwedler, „What do we gain from early release preparation under electronic monitoring?“ Pranešimas mokslinėje konferencijoje „68th Annual Meeting of the American Society of Criminology“, „Chicago“, 2012, http://www.mpicc.de/ww/de/pub/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/elektronische_aufsicht_im_voll.htm

1 pav. Asmenų, esančių įkalinimo įstaigose ir probacijos tarnybų priežiūroje skaičius Europos valstybėse (100 tūkst. gyventojų) 2007–2015 m.⁵⁷

Siekiant įvertinti baudžiamosios kontrolės masto ir intensyvumo lygį, kurio kriterijumi būtų ne tik įkalinimo, tačiau ir PP taikymo praktika, toliau yra naudojama M. Phelps pateikiama klasifikacija.⁵⁸

57 Parengta pagal Europos tarybos bausmių statistikos metines ataskaitas: „Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I (Custody)“, žiūrėta 2017 lapkričio 14 d., <https://wp.unil.ch/space/space-i/annual-reports/>; „Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE II (Community sanctions and measures)“, žiūrėta 2017 lapkričio 14 d., <https://wp.unil.ch/space/space-ii/annual-reports/>

58 Michele Phelps, „Mass probation: Toward a more robust theory of state variation in

Autorė analizuodama PP ir kalinių skaičiaus taikymo praktiką JAV išskyrė keturis baudžiamosios kontrolės tipus:

- Baudimo (baudžiančios) kontrolės tipas apima valstybes (regionus), kuriems būdingas aukštas baudžiamosios kontrolės represyvumas tiek taikant įkalinimą, tiek probaciją. Pagrindinis rodiklis, kuriuo remiantis valstybė priskirtina šiam tipui – aukštas tiek kalinių, tiek asmenų, esančių probacijos tarnybų priežiūroje, skaičius.
- Švelnios kontrolės tipas apima valstybes, kuriose tiek kalinių, tiek probuojamųjų skaičius nėra didelis.
- Vadybinės kontrolės tipas apima valstybes (regionus), kuriems būdingas nedidelis kalinių skaičius, tačiau didelis probuojamųjų skaičius.
- Neveiksnių kontrolės tipui priskirtinos valstybės, kurioms būdingas aukštas kalinių skaičius ir žemas asmenų, esančių probacijos tarnybų priežiūroje, skaičius.⁵⁹

Atskaitos tašku, kuriuo remiantis valstybės priskirtos tam tikram kontrolės tipui pasirinktas įkalinimų asmenų ir asmenų, kuriems taikomos PP, skaičiaus vidurkis. Jis buvo apskaičiuotas pagal visų imtyje dalyvavusių valstybių statistinius duomenis: iš tyrimui atrinktų 39 valstybių, kalinių vidurkis yra 142 asmenys 100 tūkst. gyventojų, o asmenų, kuriems taikomos PP – 219 asmenų 100 tūkst. gyventojų.

Pasitelkus Phelps valstybių klasifikaciją, galima matyti gana aiškias Europos valstybių grupes pagal baudžiamosios kontrolės tipus (žr. 1 lentelę), kurių kiekvieną aptarsime išsamiau.

1 lentelė. Europos valstybių klasifikacija pagal baudžiamosios kontrolės tipus.⁶⁰

Baudžiamosios kontrolės tipas	Valstybės
Baudimo kontrolės	Lenkija, Turkija, Estija, Gruzija, Lietuva, Latvija, Vengrija, Škotija, Anglija ir Velsas, Moldova, Čekija.
Švelnios kontrolės	Graikija, Švedija, Kipras, Airija, Danija, Austrija, Katalonija, Vokietija, Bulgarija, Kipras, Kroatija, Armėnija.
Labai švelnios kontrolės	Suomija, Islandija, Norvegija, Šveicarija, Italija

punishment“, *Punishment & Society* 19, 1 (2017): 53–73.

59 Michele Phelps, „Mass probation: Toward a more robust theory of state variation in punishment“, *Punishment & Society* 19, 1 (2017): 53–73.

60 Parengta straipsnio autoriaus remiantis Europos tarybos metinėmis bausmių statistikos ataskaitomis (SPACE I ir SPACE II) bei M. Phelps išskirtais baudžiamosios kontrolės tipais (žr.: „Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I (Custody)“, žiūrėta 2017 lapkričio 14 d., <https://wp.unil.ch/space/space-i/annual-reports/>; „Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE II (Community sanctions and measures)“, žiūrėta 2017 lapkričio 14 d., <https://wp.unil.ch/space/space-ii/annual-reports/>; Michele Phelps, „Mass probation: Toward a more robust theory of state variation in punishment“, *Punishment & Society* 19, 1 (2017): 53–73).

Vadybinės kontrolės	Belgija, Olandija, Šiaurės Airija, Malta, Prancūzija, Liuksemburgas, Portugalija.
Neveiksnius kontrolės	Azerbaidžanas, Rumunija, Albanija, Ispanija

Baudimo kontrolės tipai priklauso tokios valstybės kaip Lenkija, Turkija, Estija, Gruzija, Lietuva, Latvija, Vengrija, Moldova, Čekija Škotija, Anglija ir Velsas. Šioje valstybių grupėje dominuoja buvusios komunistinio bloko respublikos, kurios, remiantis mokslininkų, tyrinėjančių valstybių baudžiamąją politiką ir jos veiksnius, išvados⁶¹ iki šiol įgyvendina paveldėtą represyvią, griežtą baudžiamąją politiką, nepsiribojančią tik dideliu įkalintų asmenų skaičiumi, bet ir plačiai taiko PP priemones. Šiai valstybių grupei priskirtinos taip pat ir Škotija bei Anglija ir Velsas, kurios yra vienos pirmaujančių pagal kalinių ir asmenų, kuriems taikomos PP, skaičius Vakarų Europos regione. Anglija ir Velsas bei Škotija priskirtinos anglosaksų teisės šalims, kurias pagal visuomenių klasifikaciją, atsižvelgiant į vyraujančios baudžiamosios politikos tipus, mokslininkai M. Cavadino J. Dignan priskiria prie neoliberalių visuomenių.⁶²

Neoliberaliose visuomenėse įsivyravęs arba iš dalies propaguojamas neokorekcionizmas bei „įstatymo ir tvarkos“ idėjos.⁶³ Šioms šalims būdinga griežta, plačios kontrolės aprėpties baudžiamoji politika. Mokslininkų teigimu būtent šių valstybių pavyzdžiu seka dauguma buvusių komunistinio bloko šalių,⁶⁴ nes jos atitinka vyraujančius stereotipus ir tendencijas,⁶⁵ tačiau kartu neprieštarauja demokratiniais principams, nes griežtos politikos pavyzdžiu yra valstybės, kurias galima vadinti „demokratijos lopšiais“.

Švelnios kontrolės valstybes, kurių pagal pateikiamą klasifikaciją yra daugiausia, tikslinga išskirti į du tipus – švelnios ir labai švelnios kontrolės. Šiam tipui priskirti-

61 Krzysztof Krajewski, „Different Penal Climates in Europe“, *Kriminologijos studijos* 1, 1 (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/3678/2637>; Michael Cavadino and James Dignan *Penal Systems: a Comparative Approach* (Sage, London, 2012), <http://sk.sagepub.com/books/penal-systems>

62 Michael Cavadino and James Dignan, *Penal Systems: a Comparative Approach* (Sage, London, 2012), <http://sk.sagepub.com/books/penal-systems>

63 Gintautas Sakalauskas, „Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje?“, *Kriminologijos studijos* 2, 2 (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/5090/3347> (taip pat žr.: Aušra Gavėnaitė „Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose“ (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2008); David Garland, *The culture of control: Crime and social order in contemporary society* (Chicago, 2001).

64 Zenonas Norkus, *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?*, Vilnius, 2008, https://www.fs.vu.lt/users/zennor/download/Foto/Norkus_KokiaDemoKoksKapitalizmas.pdf; Gintautas Sakalauskas, „Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje?“, *Kriminologijos studijos* 2, 2 (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/5090/3347>

65 Gintautas Sakalauskas, „Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje?“, *Kriminologijos studijos*, 2(2) (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/5090/3347>

nos valstybės, kuriose yra itin mažas tiek kalinių, tiek asmenų, kuriems taikomos PP, skaičius (vidurkis nesiekia 100, arba yra dvigubai ir daugiau mažesnis nei analizei pateiktų valstybių kalinių ir asmenų, kuriems taikomos PP vidurkiai) – tai Skandinavijos valstybės, Islandija, Norvegija, Suomija bei Šveicarija. Švelniam kontrolės tippui priskirtinos valstybės, kuriose atitinkami skaičiai yra arčiau vidurkio: Graikija, Italija, Švedija, Kipras, Airija, Danija, Austrija, Katalonija, Vokietija, Bulgarija, Kipras, Kroatija, Armėnija. Šių valstybių statistika parodo tendenciją, kad mažiausiu kalinių skaičiumi pasižyminčiose valstybėse taip pat rečiau taikomos ir PP. Kalbant apie itin mažais kalinių ir probuojamųjų skaičiais pasižyminčias Skandinavijos šalis, pažymėtina, kad jos priskiriamos socialdemokratiniam-korporatyviniam⁶⁶ arba dar vadinamam socialinės gerovės modeliui – baudmės nėra vertinamos kaip veiksmingos reagavimo į nusikalstamas veikas priemonės ir taikomos išimtiniais atvejais – nusikalstamumo problemą visų pirma siekiama spręsti nebaudžiamosiomis socialinėmis, ekonominėmis priemonėmis. Kaip parodė Lappi-Seppala atliktas tyrimas,⁶⁷ šiose šalyse PP taikomos kaip realios alternatyvios laisvės atėmimui, t. y. jų taikymo praktikoje yra nukreiptos į laisvės atėmimo baudmės pakeitimą ir yra išvengiama kontrolės tinklo išplėtimo.

Šių valstybių įkalinimo ir PP taikymo praktikos tendencijos leidžia dar kartą pagrįstai suabejoti teiginiu, kad įkalinimo mažinimą galima pasiekti PP plėtra. Socialinės gerovės modelio valstybėse baudžiamosios priemonės (tiek įkalinimas, tiek baudžiamosios atsakomybės priemonės taikomos laisvėje) vertintinos kaip „ultima ratio“ tikrąja to žodžio prasme socialinėms problemoms, susijusioms su nusikaltimais visų pirma ieškant efektyvesnių sprendimų nei baudimas ir kontrolė.

Įdomu, kad į švelnios kontrolės valstybių grupę patenka ir trys buvusios komunistinio režimo valstybės Kroatija, Bulgarija ir Armėnija. Atkreiptinas dėmesys, kad šiose valstybėse kalinių skaičius yra aukštas (atitinkamai 102,6, 121,9 ir 133,3), t. y. arčiau vidurkio, o asmenų, kuriems taikomos PP mažą skaičių galėjo lemti tai, kad šiose šalyse probacijos sistema vakarų valstybių pavyzdžiu buvo įdiegta gana neseniai.^{68 69}

66 Michael Cavadino and James Dignan *Penal Systems: a Comparative Approach* (Sage, London, 2012), <http://sk.sagepub.com/books/penal-systems>

67 Tapio Lappi-Seppälä, „Penal policies in the Nordic countries 1960–2010“, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 13, 1 (2012): 85–111.

68 Pavyzdžiui, Bulgarijoje probacija įdiegta 2005 m. (žr.: *Probation in Europe. Bulgaria*, žiūrėta 2018 sausio 11 d., <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Bulgaria.pdf>), Kroatijoje – 2009 m. (žr.: *Probation in Europe. Croatia*, žiūrėta 2018 sausio 11 d., <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Final-chapter-Croatia.pdf>). Armėnijoje pirmasis Probacijos įstatymas įsigaliojo tik 2016 m. (žr.: „The first Armenian Law on Probation has entered into force“, žiūrėta 2018 sausio 11 d., <http://www.hra.am/en/events/2016/06/06/probation>).

69 Čia taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad „probacijos sistemos įdiegimas“ nereiškia, jog probacijos turinys šiose šalyse nebuvo taikomas ir anksčiau. Pavyzdžiui, Lietuvoje iki Probacijos įstatymo įsigaliojimo daugelį metų buvo taikomi baudmės vykdymo atidėjimo,

Vadybinės kontrolės tipo grupei priskirtinos šios valstybės: Belgija, Olandija, Šiaurės Airija, Malta, Prancūzija, Liuksemburgas, Portugalija. Tai šalys, kuriose yra gana nedidelis įkalinimo lygis, tačiau plačiai taikoma PP. Tokia šių valstybių praktika leidžia daryti prielaidą, jog plačiai taikomos PP gali būti, jog turi ryšį su nedideliu kalinių skaičiumi.

Tiek švelnios kontrolės, tiek vadybinės kontrolės tipų valstybes galima įvardyti valstybių grupe, mokslininkų dar priskiriamas konservatyviajam-korporatyviam modeliui,⁷⁰ kuriam būdingas gana mažas įkalinimo lygis, tačiau ne toks minimalus, koks yra šalyse, priklausančioms socialdemokratiniam-korporatyviam (arba socialinės gerovės) modeliui. Daugelis šių šalių plačiai taiko PP.

Į ketvirtąją grupę patenka nedidelė grupė valstybių: Azerbaidžanas, Rumunija, Albanija, Serbija ir Ispanija. Pirmosios keturios vėlgė – buvusio komunistinio Europos regiono valstybės, kurioms būdingas didelis kalinių skaičius lyginant su Vakarų Europos valstybėmis. Tačiau šios valstybės išsiskiria ir tuo, kad įkalinimas yra taikomas dideliame skaičiui asmenų palyginus su skaičiumi asmenų, kuriems taikomos PP: kai daugelyje valstybių kalinių ir asmenų, kuriems taikomos PP skaičius skiriasi apie du kartus, aptariamose valstybėse šie skaičiai yra panašūs.⁷¹

Tai indikuoja, kad įkalinimas šiose valstybėse taikomų bausmių struktūroje vis dar užima reikšmingą dalį. Tiesa, Rumunijos ir Albanijos atveju pastebėtina, kad šiose šalyse kalinių skaičius lyginant su daugeliu kitų postkomunistinio Europos regiono valstybių nėra itin didelis, kalinių skaičiaus vidurkis yra artimas visų nagrinėjamų šalių vidurkiui. Kaip ir pirmiau minėtais Kroatijos ir Bulgarijos atvejais, su kalinių skaičiumi palyginus mažą skaičių asmenų, kuriems taikomos PP skaičių, galėjo lemti tai, kad šiose šalyse PP yra taikomos neseniai, pavyzdžiui Albanijoje probacija įdiegta 2009 m.,⁷² Rumunijoje 2009 m. įsigaliojo naujas baudžiamasis kodeksas, iš esmės pakeitęs probacijos sistemą ir praktiką.⁷³ O Serbijoje probacijos diegimo reformos pateikiamos statistikos periodu buvo dar tik pradėtos įgyvendinti.⁷⁴

lygtinio paleidimo institutai, kurie vertinami kaip PP. Įvykus teisinėms bausmių sistemos reformoms, į Lietuvos ir kitų čia minimų šalių sistemas buvo įdiegta probacijos sistema vakarų valstybių pavyzdžiu bei atitinkamai įtvirtintas naujas toms šalims probacijos terminas. Atitinkamai tai lėmė, kad statistiniai duomenys apie probaciją anksčiau nebuvo teikiami, nors tiek *de facto*, tiek *de jure* probacijos formos buvo taikomos.

70 *Ibid.*

71 Išskyrus Serbiją, kurioje asmenų, kuriems taikomos PP yra 20 kartų mažesnis negu įkalinimų asmenų (vidurkiai atitinkamai 141,5 ir 7,3).

72 *Probation in Europe. Albania*, žiūrėta 2018 sausio 11 d., [www.cep-probation.org/...files/Probation%20in%20Albania\(1\).pptx](http://www.cep-probation.org/...files/Probation%20in%20Albania(1).pptx)

73 Alina Barbu „Legislative reform and the role of alternative to detention“, Pranešimas konferencijoje „CEP International Conference on “Alternatives to detention“, Bukareštas, Rumunija, 2016 m. spalio 6–7 d., žiūrėta 2018-01-11, <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2.-Alina-Barbu-Probation-speech-30-sept-2016-2.pdf>

74 Pavyzdžiui, 2013 m. pateikiamoje ataskaitoje apie nuteistųjų priežiūrą Serbijoje teigiama, kad

Galima pastebėti, kad dauguma valstybių, kuriose plačiausiai taikomas įkalinimas ir PP, priklauso Rytų Europos arba buvusio komunistinio bloko valstybėms. Įdomu yra tai, kad šiose valstybėse fiksuojami kur kas mažesni registruotų nusikaltimų ir įtariamųjų skaičiai nei Vakarų Europos valstybėse.⁷⁵ Manytina, jog didelę įtaką tokiai tendencijai turi bausmių taikymo praktikos skirtumai. Pirmiausia paminėtina, kad Rytų Europos valstybėse kur kas didesnis procentas įtariamųjų yra nuteisiami.⁷⁶ Tai paaiškintina tuo, kad šiose valstybėse yra kur kas rečiau taikomos baudžiamojo proceso priemonės iki asmens nuteisimo, pvz., asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar baudžiamojo proceso nutraukimo priemonės (pvz., diversija). Antra, šių šalių bausmių struktūroje dominuoja griežtesnės baudmės ir baudžiamosios atsakomybės priemonės kaip ilgalaikis ir trumpalaikis laisvės atėmimas, baudmės ir probacijos priemonės, varžančios asmens laisvę. Atitinkamai rečiau taikomos švelnesnės intervencijos priemonės kaip, pavyzdžiui, piniginės sankcijos. Lenkijoje laisvės atėmimas sudaro apie 20 proc., probacija 60 proc., o bauda – apie 20 bausmių struktūrų.⁷⁷ Kroatijoje ir Čekijoje baudos baudmė sudarė tik apie 4–5 proc., o laisvės atėmimo baudmės vykdymo atidėjimas vėlgi apie 60 proc., laisvės atėmimo baudmė – apie 16 proc. Vengrijoje baudos baudmė taikoma mažiau, tačiau nemažą dalį sudaro taip pat ir probacija – 22,3 proc. Serbijoje bauda sudarė 11 proc., o probacija 59 proc.⁷⁸

Vakarų Europos valstybėse plačiai taikomos švelnesnės arba mažesnio intensyvumo baudmės ar kitos baudžiamosios atsakomybės priemonės, pvz.: Danijoje, Suomijoje ir Vokietijoje daugiau kaip 70 proc. skirtų bausmių yra bauda, kitos baudmės (pvz., viešieji darbai) ir probacija sudaro apie 10 proc.,⁷⁹ laisvės atėmimo baudmė ne-

probacijos tarnybų tinklą planuojama įsteigti 2015 m. pabaigoje (žr.: *COST Action IS 1106: Offender Supervision in Europe. Country Report for Serbia*, žiūrėta 2018 sausio 11 d., <http://www.offendersupervision.eu/wp-content/uploads/2013/10/Offender-supervision-in-Serbia.pdf>).

- 75 Pz., S. Harrendorfo tyrimas atskleidė, kad Rytų ir Centrinės Europos valstybėse nuteisiama yra 74,7 proc. nuo visų įtariamųjų, kai Šiaurės ir Vakarų Europos valstybėse – tik 44,6 proc., Pietų Europos valstybėse – 35,7 proc. (2010 m. duomenys) (Žr.: Stefan Harrendorf, „Attrition in and Performance in Criminal Justice Systems in Europe: a comparative Approach“, *European Journal on Criminal Policy and Research* 24, 4 (2017): 7–36).
- 76 Stefan Harrendorf, „Attrition in and Performance in Criminal Justice Systems in Europe: a comparative Approach“, *European Journal on Criminal Policy and Research* 24, 4 (2017): 7–36.
- 77 Marcelo F. Aebi et al., *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, Fifth edition (Helsinki, 2014); „Council of Europe Annual Penal Statistics“, SPACE I (Custody), žiūrėta 2017 lapkričio 14 d., <https://wp.unil.ch/space/space-i/annual-reports/>; „Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE II (Community sanctions and measures)“, žiūrėta 2017 lapkričio 14 d., <https://wp.unil.ch/space/space-ii/annual-reports/>
- 78 Marcelo F. Aebi et al., *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, Fifth edition (Helsinki, 2014).
- 79 Vokietijoje probacija taikant asmens kontrolės ir kitas intervencijos priemones sudaro dar mažesnę dalį, nes, pavyzdžiui, daugumoje baudmės vykdymo atidėjimo atvejų papildomos kontrolės priemonės nėra skiriamos.

viršija 10 proc.⁸⁰ Čia taip pat paminėtina Švedija, kurioje net apie pusę atvejų asmenys nuteisiami nepaskiriant bausmės (apsiribojama įspėjimu). Iš paskirtų bausmių vėlgi didžiausią dalį šioje valstybėje sudaro bauda.⁸¹

Aiškinant tokias apžvelgtas Europos valstybių kalinių ir PP skaičiaus tendencijas, galima remtis prielaida, kad tiek kalinių, tiek probacijos taikymo mastą valstybėse lemia visuomenės penologinė kultūra ir tradicija, baudžiamosios politikos griežtumas, arba kaip įvardija lenkų kriminologas K. Krajevskis, „baudžiamasis klimatas“.⁸² Paprastai mokslininkai savo darbuose pagrindiniu „baudžiamąjo klimato“ indikatoriumi naudoja kalinių skaičių.⁸³ Tačiau manytina, kad tokiu pat indikatoriumi turėtų būti vertinamas ir PP taikymo lygis. Įkalinimas ir PP plačiau apibūdina valstybės baudžiamąją kontrolę, apimant ne tik laisvės atėmimo, tačiau ir asmens judėjimo ir kitų laisvių bei teisių suvaržymą atliekant bausmę ar vykdant kitas baudžiamosios atsakomybės priemones bendruomenėje. Kaip minėta antroje šio straipsnio dalyje – PP yra mažesnio intensyvumo nei įkalinimas, tačiau vis dėlto tai taip pat – intervencijos į asmens gyvenimą bei jo laisvę varžančios priemonės.

Apibendrinti tai, kas išdėstyta, galima F. Doherty teiginiu – probacija yra dažnai pateikiama kaip didelio įkalinimo problemos sprendimo būdas, tačiau iš tikrųjų turėtų būti labiau analizuojama kaip perteklinės baudžiamosios kontrolės tęsinys.⁸⁴

Išvados

Apžvelgtos PP taikymo praktikos tendencijos ir tyrimai užsienio šalyse leidžia teigti, kad platus PP taikymas nėra susijęs su mažesniu įkalinimų asmenų skaičiumi: valstybėse, kuriose yra didelis kalinių skaičius, plačiai taikomos ir PP bei atvirkščiai –

80 Marcelo F. Aebi et al., *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, Fifth edition (Helsinki, 2014).

81 Marcelo F. Aebi et al., *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*, Fifth edition (Helsinki, 2014).

82 Terminas „baudžiamasis klimatas“, skirtas iliustruoti baudžiamosios politikos skirtumus tarp įvairių šalių ir regionų. Todėl galima kalbėti apie švelnų, vidutinį arba atšiaurų „baudžiamąjį klimatą“, vyraujantį tam tikroje valstybėje, regione ar žemyne. K. Krajevskis išskiria dvi pagrindines „baudžiamąjo klimato“ zonas: Vakarų Europos, kuriai būdingas švelnesnis „baudžiamasis klimatas“ ir Rytų Europos, kuriose dėl ilgą laiką vyrausių komunistinių diktatūrų, su tam tikromis išimtimis (pvz., Slovėnija) išlieka atšiauri griežtos baudžiamosios politikos atmosfera (žr.: Krzysztof Krajewski, „Different Penal Climates in Europe“, *Kriminologijos studijos* 1, 1 (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/3678/2637>)

83 Pz., Krzysztof Krajewski, „Different Penal Climates in Europe“, *Kriminologijos studijos* 1, 1 (2014), <http://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/3678/2637> ; Michael Cavadino and James Dignan *Penal Systems: a Comparative Approach* (Sage, London, 2012), <http://sk.sagepub.com/books/penal-systems>

84 Fiona Doherty, „Obey all laws and be good: Probation and the meaning of recidivism“, *Georgetown Law Journal* 104, 2 (2016): 291–354.

valstybėse, kuriose kalinių skaičius mažas, nedidelis yra ir asmenų, kuriems taikomos PP skaičius.

Tam tikrų Europos regionų valstybėms būdingos bendros kalinių ir asmenų, kuriems taikomos PP, skaičiaus tendencijos. Į griežtesnės baudžiamosios kontrolės valstybių grupę pagal straipsnyje naudojamą klasifikaciją daugiausia patenka buvusio komunistinio Europos regiono valstybės, o švelnesnės kontrolės tipui priklauso dauguma Vakarų Europos valstybių. Tai leidžia teigti, kad Europos valstybės penologiniu (baudimo kultūros, baudžiamosios politikos griežtumo) požiūriu gali būti klasifikuojamos į baudžiamosios politikos tyrėjų išskiriamas valstybių tipus ne tik pagal įkalinimo, tačiau ir pagal PP taikymo mastą.

Atitinkamai darytina prielaida, kad PP nėra savarankiškos priemonės siekiant mažinti kalinių skaičių. Tai valstybių baudžiamosios politikos instrumentai, kurie paprastai veikia kaip priklausomi kintamieji, lemiami bendros valstybės politikos, teisinio reguliavimo, baudimo kultūros ir pan. Nuo šių veiksnių iš esmės priklauso, ar PP bus taikomos kalinių skaičiaus mažinimo, veiksmingos resocializacijos, recidyvo mažinimo tikslais, ar jos bus naudojamos kaip kontrolės plėtimo ir / ar intensyvinimo instrumentai.

Straipsnyje pateiktos PP ir kalinių skaičiaus Europos valstybėse palyginimas parodo, kad PP ir įkalinimo taikymo mastas indikuoja į tam tikros valstybės baudžiamosios politikos ir bausmių taikymo griežtumo lygį. Todėl galima daryti prielaidą, kad PP skaičius, lygiai taip pat kaip ir įkalinimo mastas veikiau turėtų būti vertinamas kaip valstybės baudžiamojo represyvumo ir baudimo kultūros lygmens indikatorius.

MORE PROBATION, LESS PRISONERS? IS THE EXPECTATION OF REDUCING THE RATE OF IMPRISONMENT JUSTIFIED?

Simonas Nikartas

Law of Institute of Lithuania, Lithuania

Summary. The article examines the question of whether the development of probation measures is related to the decrease in the number of prisoners or, in other words, whether probation measures are used as an alternative to imprisonment. The probation measures in international and national policy documents, in the statements of politicians and in research publications are associated with a reduction in the number of prisoners. However, the analysis of the European countries punishment trends has raised doubts whether the goal of reducing the number of prisoners by applying proba-

tion measures is actually achievable. The article reveals the tendency that in European countries with widespread application of probation measures, there is also widespread use of imprisonment, and vice versa, in countries where the level of imprisonment is low, there are also few people under the probation supervision. The analysis showed that some similar trends in the application of probation measures are characteristic of states with common historical, geopolitical, social and cultural contexts. The article assumes that the main factor determining both the extent of imprisonment and the application of probation measures is the penological social culture and tradition or, in other words, the „punitive climate“ prevailing in the society.

Keywords: *probation, penalties, community sanctions, imprisonment, penal policy.*

Simonas Nikartas, Lietuvos teisės instituto Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų kryptys: probacija ir bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, nusikaltimų prevencija.

Simonas Nikartas, the Law Institute of Lithuania, Senior Researcher of Criminal Justice Research Department. Research interests: probation and community sanctions, crime prevention.